

Национална конференция с международно участие „ГЕОНАУКИ 2021“
National Conference with International Participation “GEOSCIENCES 2021”

Посвещава се на 90-годишнината
на акад. Тодор Николов

Metamorphism – the invisible life of the rocks

Метаморфизъм – невидимият живот на скалите

Evgenia Kozhoukharova
Евгения Кожухарова

E-mail: ekozhoukharova@abv.bg

Abstract. Three types of metamorphism are developed on the metamorphic complexes of the Rhodope Massif: a, widespread regional; b, high thermobaric in shear zones of friction and c, metasomatism, each with its own thermodynamic system. Friction generates energy that deforms, disintegrates and destroys minerals, subsequently recrystallized into new rocks.

Keywords: metamorphism, energy, deformation, thermodynamics, Rhodope Massif.

Увод

Земната кора е жив организъм във вечно движение. Бавните нагъвателни и внезапните сеизмотектонски движения между скални блокове и пластовете по повърхнини на плъзгане и триене, генериращи огромно количество енергия, създават неповторима геодинамична картина. Енергията активира частиците на скалната материя, която реагира с деформация, дезинтеграция, стопяване и прекристализация. През продължителното предкамбрийско време се извършва трансформация на неорганичната материя – метаморфизъм и се формират метаморфни формации, които днес на ерозионната повърхност на кората илюстрират разнообразния и динамичен живот на скалите в миналото. Високометаморфните комплекси на Родопския масив са нагледен пример за проследяване на различните метаморфните изменения.

Главни типове метаморфни комплекси и метаморфни изменения

В Родопския масив се различават три типа метаморфни комплекси: а) континентални гранитогнайскови, б) офиолитови и в) пъстри формации,

върху които са наложени: а) регионален метаморфизъм, б) високотермобарични изменения и в) метасоматизъм.

Три типа скални формации

А. Гранитогнайсови комплекси – отломки от древни суперконтиненти, дрейфувачи по повърхността на планетата стотици милиони години, основа на континентите; монотонен петрографски състав; в Родопския масив – представени от Прародопската група.

Б. Офиолитови асоциации – създаването им бележи драматични моменти от живота на Земната кора: сблъсък, плъзгане и триене на плочи, поява на супрасубдукционни зони, обдукция на океански фрагменти върху континентите, магматизъм; хетерогенни по генезис – стари алохтонни и млади автохтонни формации, съчетани чрез насрещно движение на плочи.

В. Пъстри метаморфозирани вулканогенно-седиментни формации – хроника на палеогеографското и палеоисторическо развитие на Земната кора, чувствителни индикатори на условията на метаморфизъм, носители на метаморфогенни полезни изкопаеми.

Три типа метаморфизъм

А. Регионален метаморфизъм – широкообхватен, покриващ огромни площи от земекорни участъци, където се поддържат дългоживущи процеси на веществена трансформация, контролирана от температурния градиент и литостатичното налягане; с хоризонтална изотропност и постепенно увеличаване на Т/Р параметрите в дълбочина, съпроводено от смяна на минералните видове в съответствие с изменящите се условия, илюстрирано във фациалната схема на Eskola (1920); процеси на кристализация – съществено изохимични при термодинамично равновесие в епохи на тектонско спокойствие.

В. Високотермобаричен (ВТБ) метаморфизъм (еклогитизация) – проявен при рязка, внезапна смяна на обстановката, предизвикана от сеизмотектонски движения на плъзгане и триене, произвеждащи кинетична енергия; локализиран в геотрибологични фрикционни зони, където протичат процеси на деформация, дезинтеграция и стопяване на скалната материя, при бързо повишаващи се температура и налягане; ВТБ метаморфизъм, за разлика от регионалния е локален, кратковременен, стартира с енергийно събитие; термодинамичното състояние е бързоизменящо се и неравновесно; геотрибологичните зони са коридори на енергийни потоци. ВТБ минерализации са установени в метаморфните комплекси в Южна България, образувани *in situ* в зони на срязване и пукнатини. Хипотетично се предполага, че този тип метаморфизъм се развива също и в субдукционни зони. Продукти на ВТБ минерализации са еклогити – красивите цветя на метаморфизма, гранатови лерцолити, фенгитови и кианитови шисти, калцифири.

В. Метасоматизъм – потоци от деривати на дълбочинни магми, проникващи като секущи и послойни пегматит-аплитови жили сред метаморфните скали и заместващи неравномерно и частично минералите им, привнасяйки Si, Al, K, Na; реакциите между контрастните по химизъм базит/ултрабазити с киселите пегматит-аплити създават спектър от хибридни скали: габроиди с коронарна, троктолитова, пегматоидна структура, анортитови амфиболити, корунд-сапфиринови минерализации и др. на фона на габроизация и диоритизация на офиолитите, тенденция към реставрация на средния диоритов състав на скалната материя, диференцирана при предхождащите седиментационни и магмени процеси.

Триенето – генератор на енергия и вълни, старт и енергиен импулс

Феноменът триене е важен физичен фактор при метаморфизма. Той възниква при относителното

движение на две тела по контактна фрикционна повърхност, която се превръща в геотрибологична зона. Всяко триене – плъзгане, търкаляне и удар, генерира кинетична енергия и създава сеизмични вълни. Енергията активира градивните частици на материята, които увеличават амплитудата на трептене около равновесните си точки. Зареждането с енергия започва, когато към телата се приложи външна тангенциална сила (F), която провокира съпротивление (T). Тялото остава още известно време неподвижно (период на предварително триене), докато силата F преодолее съпротивлението T и изпълни условието $F \geq T$. Стартовият момент на движение на телата е внезапен „скок“, с мощен енергиен импулс на освобождаване на заредената енергия, с голяма въздействаща сила върху материята. В земната кора това е тектоносеизмично събитие.

Деформацията – визуализираната енергия

Деформацията на скалите и минералите е неотменна част от метаморфизма, равностойна по значение на кристализацията. Тя е реакцията на скалната материя срещу енергийното въздействие, проявена в широка рангова скала от нанониво до трансконтинентални мащаби и представлява сложна зависимост между интензитета на енергийното въздействие, реологичните свойства на минералите и скалите и пространствените взаимоотношения между реагиращите тела. Енергийният импулс атакува градивните частици в кристалната структура, изкривява атомните редици, скъсва междуатомните връзки. След преминаването му атомите възстановяват равновесните си позиции и правилния ред, но някои от тях, не успели да се върнат по местата си, се превръщат в мигриращи атоми, оставяйки свободни ваканции, дислокации и вътрешни празнини. Тялото постепенно губи способността за еластична реакция и преминава последователно към пластична и разривна, а по-късно към дезинтеграция и стопяване.

Съпротивление, самоорганизация и самовъзстановяване

Скалната материя на скалите и минералите притежава забележителни свойства на реакция при промяна на съществуващите условия, стараяйки се да намали негативното им въздействие, (принцип на Льо Шателие-Браун). Деформационните структури на метаморфизма са ярка илюстрация на различното поведение на минералите в условия на стрес. Едни от тях, фелдшпатите, бързо се разпадат, други се огъват и усукват, трети като

кварцът бягат от разрушителните места, като отделни молекулни групи и домени транслират зад някой голям порфиروبласт, където заслонени от налягането, изграждат „опашки“ от нови агрегати. Геройски се съпротивлява и гранатът, търкалян между микрослоеве, силно увреден в деформационна спираловидна структура, но запазил целостта и индивидуалността си. След привършване на тектонското събитие и спирание на доставката на външна кинетична енергия, скалната система се самоорганизира, освобождава се от излишната енергия, отдавайки я на околната среда и преминава към режим на самовъзстановяване. Атомите ремонтират кристалната решетка като запълват ваканциите и анихилират дислокациите, ултрамилонитният или стопен материал прекристализира в нови скали, споявайки тектонските рани в скалната плът. Не е ли това поведение на жив организъм, борещ се за запазване на вида и съществуването си?

Термодинамична характеристика на метаморфните изменения

Всеки тип метаморфизъм създава своя термодинамична система: регионалният метаморфизъм – широкопространна, вътрешно равновесна, дълготрайна; високотермобаричният – малка по обем, потопена в първата, временна, с провокиран старт от външен енергиен импулс (сеизмотектонско събитие), етапно вътрешно развитие: в прогресивния етап приемане на енергия, с повишаване на температура, налягане, енталпия, ентропия, ендотермични реакции, тенденция към хаос; в кулминационния – изолирана система; в регресивния, след края на сеизмотектонското събитие – дисипация на енергия, спадане на температура, налягане, енталпия, ентропия, екзотермични реакции, кристализация. Двете термодинамични системи са конкуриращи се помежду си.

Изотропност и анизотропност на земната кора

В периоди на тектонско спокойствие областите от кората, обхванати от регионален метамор-

физъм, се характеризират с хоризонтална изотропност и плавно изменение на температурата и налягането в дълбочина, което в ограничен участък може да се приеме за състояние на обща изотропност по отношение на Т/Р параметрите. В периоди на тектонска активност обаче създаването на множество геотриболожки зони с локална термодинамика нарушава равновесието и се установява състояние на обща анизотропност в разпределението на Т/Р параметрите. В тези случаи схемата на метаморфните фации на Ескола е неприложима.

Заклучение

Преобразуването на скалите, наречено метаморфизъм в най-широк смисъл, е отражение на трансформацията и въздействието на въздъсщата и разнолика енергия върху скалната материя. То е сложна метахронна комбинация между деформация, прекристализация и веществена промяна. Очевидна е последователната енергийна връзка между сеизмотектонските и веществените петролого-минераложки процеси. Регионалният метаморфизъм е символ на величествената патриархалност и дълговечност на процесите, високотермобаричният – на революционната високоенергийна промяна, а метасоматизмът – на обновлението и подмладяването на земната кора. Метаморфизмът представя в най-пълна форма живота на неорганичната скална материя. Той, макар дълбоко скрит и невидим за нашите очи, е също както биологичния, богато разнообразен, динамичен и удивителен. Еволюцията на метаморфизма е периоди на термодинамична борба и конкуренция, бурни събития и дълги епохи на латаргично спокойствие. Той е отражение на закономерностите, общовалидни за неорганичната, биологичната и социална сфера на живота. И най-малката частица от материята следва заложените в нея върховни универсални закони на Великата Природа.

Литература References

Eskola, P. 1920. The mineral facies of rocks. – *Norsk Geologisk Tidsskrift*, 6, 143–194.